

Verontwaardiging over gebrek aan respect slaat een brug

Vijftien jaar na de dood van Jan de Zanger

‘Het spijt me heel erg, mevrouw Tolsma, maar van dit boek, was geen informatie over de schrijver te vinden. Ik heb daadwerkelijk overal gezocht: in de bibliotheek, op internet en in encyclopedieën. Maar nergens kon ik iets over de schrijver van het boek Dit been is korter vinden.’ Op internet, op een site voor ‘scholierensamenvattingen’ kun je ontroerende ontboezemingen tegenkomen. Gemakzucht lijkt eerder de oorzaak dan een werkelijk gemis aan informatie. Jan de Zanger leeft nog altijd voort, niet alleen op internet en in naslagwerken, ook op school. In januari is de schrijver vijftien jaar dood, maar zijn boeken kunnen nog steeds op waardering van leerlingen rekenen. Ben is dood en Desnoods met geweld zijn nog steeds leverbaar. Jan de Zanger was een man die van jongeren en schrijven hield en de moraal niet schuwde. Het opgeheven vingertje bleef doorgaans achterwege. ‘Ik ben geen zendeling,’ benadrukte hij zelf, maar ondertussen deed hij wel degelijk een beroep op het verantwoordelijkheidsgevoel van jongeren. In de spiegel die hij voorhield, zat doorgaans een fijntjes verpakte boodschap.

Henk Langenhuijsen

In november van 1990 had ik Jan de Zanger uitgenodigd voor een bezoek aan mijn school. Hij zou over een half jaar over zijn werk komen vertellen. Mijn verzoek veroorzaakte wel een lichte paniek, zo schreef hij, want het aantal verzoeken was zeer groot. Van januari tot en met april zat hij al vol, en dan te bedenken dat hij net met vervroegd pensioen was. Half januari kreeg ik tijdens de pauze in de

lerarenkamer een verontrustend telefoontje van Stichting Schrijvers School Samenleving: de schrijver was dood, onverwachts gestorven in zijn geliefde Denemarken. Hij was pas 58 jaar en leek gezond. Hij vond rust in Hejlsminde, zo vermeldde de overlijdensadvertentie, en hij werd in alle stilte in Hejls begraven. Hij was getrouwd met de vertaalster Nini van der Beek en had drie kinderen.

Dochter Hedi werkt ondertussen ook als vertaalster. Over de doodsoorzaak van Jan de Zanger is bij mijn weten nooit geschreven, over zijn persoonlijke leven is niet veel bekend. Het gedicht ‘Vermoeidheid’ uit zijn poëziebundel uit 1967, getiteld *niet alleen/maar ook*, was in de overlijdensadvertentie opgenomen:

‘Vermoeidheid

gaan liggen
in het bos
en met de keel van de merel
de zon naar de horizon zingen

gaan liggen
en wachten op het groeien van het gras
een woning zijn voor ontheemde slakken

gaan liggen
de regen door mij heen laten spoelen
en iedere versteende gedachte doordrenken

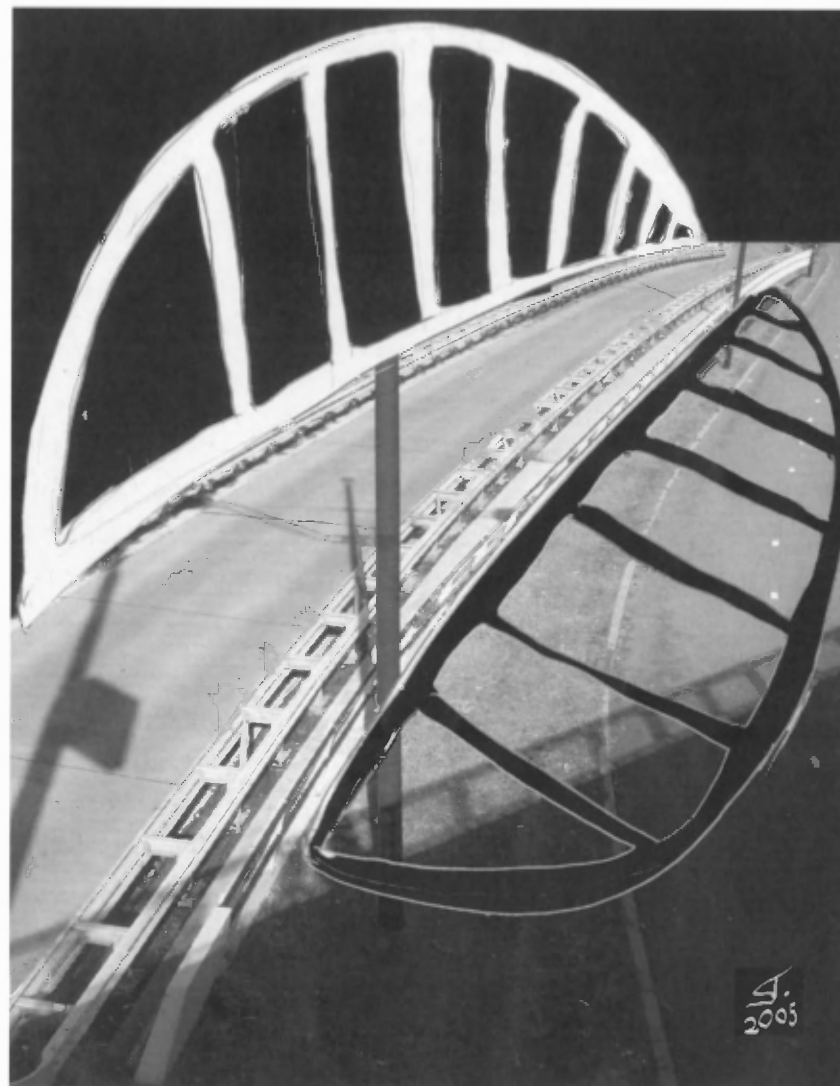
de zon mij laten bleken
en ieder verstard denkbeeld verteren

gaan liggen
en opstaan
zonder woorden
in een lege wereld’

De Zangers laatste boek, *Hadden we er maar wat van gezegd!*, dat nog geen half jaar voor zijn dood was gepubliceerd, behandelde een actueel thema met een dramatische afloop: pesten en het noodlottige gevolg daarvan. Later zouden ook andere schrijvers van dit thema gebruikmaken, maar De Zanger had een originele invalshoek. Op een reünie worden volwassen personen met hun verleden geconfronteerd en alsnog ter verantwoording geroepen voor de zelfmoord van het slachtoffer.

Biografie

Jan de Zanger werd in 1932 in Schiedam geboren. Toen hij tien was, werd zijn huis door een Engels bombardement vernield. In de hongerwinter werd hij ernstig ziek en na de bevrijding kwam hij als ondervoede jongen in Denemarken terecht. In een periode van drie maanden sterkte hij aan en leerde Deens. In 1951, na het behalen van zijn hbs-diploma, verbleef hij opnieuw enkele maanden in Denemarken. De liefde voor het land zou nooit meer voorbij gaan; hij zou er geregeld verblijven. Zijn eerste publicatie in 1961 was een vertaling van een Deense roman. Vele tientallen boeken zouden volgen, ook vertalingen uit het Zweeds, Noors en Duits. In 1970 werd hij in Denemarken voor zijn vertaalwerk onderscheiden; het stak hem dat hij in Nederland als vertaler dikwijls niet die waardering kreeg waarop hij meende recht te hebben. Hij studeerde Nederlands en begon in 1957 als leraar op zijn eigen middelbare school in Schiedam. Vanaf 1963 werkte hij in Lochem, waar hij altijd is blijven wonen, ook toen hij vanaf 1977 bij de Specialisten in Leerplan Ontwikkeling in dienst kwam en zich ging bezighouden met het schrijf- en leesonderwijs. Hij was een van de verdedigers van 'gericht schrijven', dat toentertijd

probeerde het schrijfonderwijs dichterbij de werkelijkheid te brengen. Als leraar was hij teleurgesteld geraakt, omdat hij vond dat de leerling te veel ondergeschikt werd gemaakt aan het schoolstelsel en het eigenbelang van leraren. Vanaf 1981 was hij tevens voorzitter van de Nederlandse sectie van de IBBY, de International Board on Books for Young People. Deze functie bracht hem in contact met vele jeugdboekenschrijvers. In 1962

verscheen zijn eerste gedichtenbundel. In zijn poëzie is De Zanger dikwijls op zoek naar de relatie tussen de mensen, landschappen en gebeurtenissen om hem heen. Ook dan heeft hij belangstelling voor de ander, voor de angst van de medemens om te leven en zijn emoties te tonen. Hij voelt zich thuis in het milieu van het progressief-christelijke tijdschrift *Kentering* en huldigde net als Wim Hazeu en Hans van de Waarsenburg de opvatting dat

de dichter in een woelige maatschappij staat en dat mag laten weten ook. Zijn eerste jeugdboek, *Ben is dood* kwam negentien jaar later uit. In zijn eerste boeken speelt de romantiek een belangrijke rol: een jongen en een meisje zoeken samen iets uit en krijgen daardoor een relatie. Een maatschappelijk thema ligt altijd aan de basis. Vaak zijn de hoofdpersonen jongeren die afwijken: ze zijn gehandicapt, hebben een andere huidskleur of zijn homoseksueel. ‘Natuurlijk schrijf ik vanuit een idee: accepteer elkaar zoals je bent en probeer door de ander heen te kijken,’ zei De Zanger in een interview.

Eigentijdse problematiek

Uit de boeken van De Zanger spreekt bezorgdheid en soms zelfs woede. Hij schrijft pakkend over problemen die toen eigentijds waren en nog altijd tot de verbeelding spreken; in wezen pleit hij voor meer verdraagzaamheid en respect voor elkaar. Juist daardoor hebben zijn boeken niets aan actualiteit ingeleverd. Als prozaïst debuteerde De Zanger met *De andere kant van de maan*, een bundel verhalen uit 1980. Een jaar later verscheen zijn eerste jeugdboek; daarna schreef hij nog een roman voor volwassenen, getiteld *De fietser*, waarin hij – toen al – de schaalvergroting in het onderwijs aanklaagde. De fusies van de jaren negentig zouden voor hem een gruwel zijn geweest. Vervolgens richtte hij zich volledig op het jeugdboek. *Voor een halve zak drop*, *Ik ben naar Wladiwostok* en vooral *Desnoods met geweld* waren toppers in de onderbouw waarmee moeilijke lezers dikwijls verleid konden worden. Vooral *Desnoods met geweld* – over racisme – raakte bij velen een gevoelige snaar. Het boek is veelvuldig vertaald en in 1988 ontving hij in Duitsland de Vredesprijs voor jeugdboeken voor

Dann eben mit Gewalt. De goede bewerking in 1989 in de schooltelevisieserie *Geef mij maar een boek*, met ontroerende fragmenten van de zinloze moord op de Antilliaanse jongen Kerwin Duinmeijer leverde jarenlang steevast een boeiende les op, met levendige discussies over discriminatie en een run op het boek. Ik vermoed dat de videoband nog steeds dienst doet. In het bijbehorende leerlingenkatern zegt De Zanger: ‘Kinderen kunnen zich in hun leesgewoonten heel spontaan ontwikkelen. Eerst het prentenboek, dan het kinderboek, de sprookjes, de *science fiction* en zo verder, totdat ze op de middelbare school zijn aangekomen. Dan is het afgelopen. Dan gaat de leraar vertellen

wat ze moeten lezen en hoe. Het moet Nederlandse literatuur zijn en uit die en die stroming. En ze moeten er de kenmerken uit halen en de bedoeling van de schrijver en wat al niet meer. Ze hebben er de leeftijd en de levenservaring niet voor.’

Een houding die paste in die tijd, maar ongetwijfeld nog altijd interne botsingen in de secties oplevert. De Zanger dichtte het literaire gat voor de lezer die te groot is voor het servet en te klein voor het tafellaken. Bij hem moest lezen geen opgave zijn, maar een vanzelfsprekende activiteit, met een aansprekende combinatie van onrecht, spanning en romantiek. Hij werkte graag met flashbacks, en kon levendige dialogen en situaties schetsen. Omdat hij zich doorgaans liet leiden door zijn eigen verontwaardiging werd zijn werk nooit dor.

‘Jan de Zanger was een echte herkauwer, althans in zijn boeken. Vaak gaat het erom dat de hoofdpersoon door iets wat er gebeurt geconfronteerd wordt met het verleden. Door na te denken of te schrijven probeert hij te begrijpen wat er aan de hand is. Soms is de ware toedracht raadselachtig. Stukje bij beetje wordt het raadsel opgelost en dat maakt de meeste boeken van Jan de Zanger erg spannend,’ schrijft Eva Roskam in *Lezen over Jan de Zanger* uit 1991. Rindert Kromhout merkte in *de Volkskrant* van 4 maart 1989 op: ‘Zijn boeken zien er goed uit. Het zijn volwassen ogende, kloeke paperbacks voor lezers vanaf een jaar of veertien. Het zijn geen literaire hoogvliegers; daarvoor zijn de verhalen te vlak van taal, inhoud en compositie. Maar de teksten zijn in elk geval toegankelijk voor een waarschijnlijk groot publiek. Ze lezen lekker weg en gaan over onderwerpen waarin jongeren wel het

Jan de Zanger in boeken
Gedeeltelijke biografie
1962 <i>Bij mijzelf te rade</i> (gedichten)
1967 <i>niet alleen / maar ook</i> (gedichten)
1968 <i>Een gat in mijn plusfour</i> (gedichten)
1970 <i>Aai de baas daarom</i> (gedichten)
1979 <i>Gaatjes prikken</i> (gedichten)
1980 <i>Wet verses</i> (gedichten)
1980 <i>De andere kant van de maan</i> (verhalen)
1981 <i>Ben is dood</i>
1983 <i>De fietser</i>
1983 <i>Kraaiepoten</i> (oude en nieuwe gedichten)
1983 <i>Ik ben naar Wladiwostok</i>
1984 <i>Voor een halve zak drop</i>
1986 <i>Desnoods met geweld</i>
1988 <i>Dit been is korter</i>
1988 <i>Poepoe</i>
1989 <i>De mensen kijken altijd zo</i>
1990 <i>Hadden we er maar wat van gezegd!</i>

een en ander van zichzelf zullen terugvinden.'

Gouden of Zilveren Griffels heeft Jan de Zanger nooit voor zijn boeken ontvangen, hoewel die door de volwassen critici toch meestal met waardering besproken werden. Kritiek was er soms vanwege te veel stereotiepe beschrijvingen van personen en hun te romantische relaties. De literaire kwaliteiten van De Zanger werden niet zo hoog aangeslagen, wat in dezelfde tijd ook een leraar-schrijver als Evert Hartman overkwam, terwijl ook die 'gevreten' werd. Aukje Holtrop was in 1989 scherp in *Vrij Nederland*: 'Met een ongebreidelde fantasie maakt Jan de Zanger allerlei verhalen in zijn hoofd die hij vervolgens achter elkaar plakt en door elkaar klutst. Hier een stukje onthuilende seks, daar een stelletje vervelende tantes, een toefje moeilijke ouders, een plukje schoolleven en een bosje paardensport. Daar meng je dan dialogen van schooljongens onder elkaar en de eigen gedachten van de hoofdpersonen door en je hebt een spannend boek.'

Deze kritiek zal de schrijver ook gestoken hebben, al ontkende hij dat later en beweerde hij dat waardering van zijn lezers voor hem het allerbelangrijkste was. Lieke van Duin schreef in maart 1991 in *Trouw*: 'De jeugdliteratuur verliest in Jan de Zanger een bijzonder geliefd auteur van realistische, spannende boeken met een wat zwaarmoedige ondertoon in een onopgesmukte taal. Actuele maatschappelijke problemen als vandalisme, drugs, racisme, gehandicapt zijn en zelfmoord worden op een herkenbare manier aangesneden. (...) Het was zijn talent drama's genuanceerd weer te geven, van binnenuit, in vlot lopende romans met een goede spanningsopbouw en levensechte

personages. Jan de Zanger was een auteur met een brugfunctie: hij behoorde tot die groep schrijvers die, zonder zelf een afgewogen literaire stijl te hebben, een breed publiek van jongeren naar de literatuur toe weet te trekken. Een enorme verdienste, die door critici (inclusief mijzelf) vaak ondergewaardeerd wordt.'

Jan de Zanger in prijzen

- 1970 Sören-Gyldendalprijs voor zijn vertalingen uit het Deens
- 1981 De Gouden Harington (beste tienerboek), door tienerjury in Velsen voor *Ben is dood*
- 1982 Legpenning van de provincie Limburg voor *De fietser*
- 1988 Gustav Heidemann Friedenpreis 1988 voor *Desnoods met geweld*
- 1989 Tip van de Nederlandse Kinderjury 10 t/m 12 jaar voor *Poepoe*
- 1991 Tip van de Nederlandse Kinderjury 13 t/m 16 jaar voor *Hadden we er maar wat van gezegd!*

Verontwaardiging

Doorgaans liet de schrijver zich leiden door wat hem zelf ook greep. Het verhaal in *Ben is dood* is echt gebeurd. 'Op mijn school was een van de leerlingen aan de drugs geraakt en na veel ellende, hulp en verwikkelingen heeft hij ten slotte zelfmoord gepleegd. Toen de rector ons dat in de lerarenkamer meedeelde, zei een van de collega's: "Hebben we daar nou al die moeite voor gedaan?" Ik vond dat verschrikkelijk. Ik heb er jaren mee rond gelopen. Ik voelde dat het er een keer uit moest komen.'

In het eerste hoofdstuk van het boek komt deze uitspraak terug. De klas reageert geschokt. Meer dan eens neemt Jan de Zanger het op voor de jongeren en zijn volwassenen star en onverschillig. In *Desnoods met geweld* wordt zelfs een docent ontmaskerd als de aanjager van *White Power*. In bijna al zijn boeken speelt de school een belangrijke rol. Het is geen plaats waar de figuren uit zijn boeken het naar hun zin hebben, maar een 'leerfabriek' waar kinderen zich eenzaam voelen. In het laatste boek zijn niet alleen medeleerlingen schuldig aan 'het ongeluk', maar ook docenten hebben de onherroepelijke daad van Sietse bevorderd door niet fatsoenlijk in te grijpen.

Jan de Zanger miste vaak warmte op school en schrok geregeld van het gebrek aan respect voor elkaar. Hij zag ook dat lezen voor veel leerlingen een doffe ellende is, een intellectuele dwang. Het is een prestatie dat deze bewogen schrijver, zelfs vijftien jaar na zijn dood, en ondanks het ontbreken van een literaire erkenning, nog altijd met zijn boeken en zijn impliciete moraal het vuur van leerlingen even weet op te porren.

Henk Langenhuijsen is docent Communicatie en Culturele Vorming aan het Koning Willem 1 College in 's-Hertogenbosch. Meer informatie: he.langenhuijsen@kwic.nl. ■